

ČESKÁ KRAJINA V EVROPSKÉ SOUSTAVĚ

NATURA 2000

Hned na úvod musím připustit, že primární náplní evropské soustavy Natura 2000 určitě není ochrana naší krajiny, ale zachování evropsky významných typů přírodních stanovišť a vybraných rostlinných i živočišných druhů. Na první pohled to tedy vypadá, že Natura s ochranou krajiny nijak nesouvisí a u toho by možná mohl tento příspěvek i skončit. Jenže ochrana evropsky významných lokalit a ptačích oblastí se s ochranou krajiny často překrývá nebo aspoň vhodně doplňuje. I proto je v České republice vyhlášených 1082 EVL a 41 PO nezanedbatelným příspěvkem k ochraně naší typické kulturní krajiny.

PŘEKRYV CHRÁNĚNÉ KRAJINY SE SOUSTAVOU NATURA 2000

Společný jmenovatel v ochraně evropsky významných fenoménů a české krajiny je patrný už z faktu, že velká část rozlohy „naturových“ území se překrývá se sítí již existujících chráněných krajinných oblastí, v nichž mezi hlavní důvody ochrany patří právě harmonicky utvářená krajina. Částečně k tomu přispěl fakt, že vyhlásit naturové lokality v již chráněných územích bývá snazší než v tzv. „volné krajině“. Na druhé straně je ale evidentní

i souvislost výskytu některých celoevropsky vzácných druhů s zachovalostí či „kvalitou“ krajiny.

Největší naše CHKO reprezentují přírodě blízké krajinné typy s velkoplošnými lesními komplexy v horských oblastech, kde se dosud na velkých rozlohách zachovaly tzv. naturové habitaty (nejčastěji bučiny, dubohabřiny, přirozené smrčiny atd.) i významné populace druhů na ně vázaných. Již několikrát jsem na těchto stránkách zmiňoval dvě nejrozsáhlejší EVL, které jsou zároveň i ptačími oblastmi, tedy Šumavu a Beskydy (zde jsou vyhlášeny dokonce dvě PO – Beskydy a Horní Vsacko). Tato území jsou i díky dlouhodobé ochraně jejich krajiny klíčovými lokalitami výskytu některých vzácných lesních druhů v rámci celé ČR, třeba rýsa ostrovida, datlíka tříprstého či jeřábka lesního. Šumava hostí jedinou životaschopnou populaci tetřeva hlušce ve střední Evropě, Beskydy jsou zase naší nejdůležitější lokalitou pro puštíka bělavého a jediným územím s výskytem vlka či medvěda. Tyto předměty ochrany by bez velkoplošné ochrany celých krajinných oblastí bylo jen velmi obtížné chránit.

Další oblastí význačných krajinných a biologických hodnot, kde se překrývají CHKO, EVL i PO, je Třeboňsko. Zdejší ptačí oblast zajišťuje od roku 2005 ochranu hned 19 druhů evropsky významných ptáků, což je na našem území jednoznačně nejvíce. I v tomto případě se přitom jedná o unikátní ryze český typ kulturní krajiny, který nejspíš nemá jinde v Evropě obdobu. Krajina kolem řeky Lužnice tu byla od středověku člověkem pozměňována, avšak zachovala si specifický ráz a velkou pestrost

Mozaika kulturní krajiny v Pošumaví s výraznou linií zelení, oddělující bloky zemědělských pozemků.

Extenzivně sekaná vlhká louka na okraji Srní (EVL / PO Šumava), na níž pravidelně hnízdí chřástal polní.

Ťuhák obecný je spolu s pěnicí vlašskou druhem, pro něhož jsou zarůstající louky ve vojenských újezdech optimálním prostředím.

lesních, vodních či mokřadních biotopů. Obdobný význam na jižní Moravě má Lednicko-Valtický areál a navazující CHKO Pálava. V těchto krajinářsky unikátních územích je vedle několika ptačích oblastí vyhlášena celá řada EVL, v nichž zajištění příznivého stavu předmětů ochrany vyžaduje i účinnou ochranu krajiny. Ukázkovým příkladem jsou zachovalé prvky liniové zeleně – letité aleje a stromořadí na hrázích či doprovodné porosty kolem rybníků. V trouchnivějícím dřevě starých stromů (především dubů, ale také topolů, lip, jilmů, vrb a dalších vhodných dřevin) se tu vyvíjejí velmi významné populace xylofágních brouků včetně roháče obecného, páchníka hnědého a tesaříka obrovského. Příznivý stav populací těchto evropsky významných druhů je tak spojen právě se zachováním estetické hodnoty této „parkové“ krajiny. Krajinářská funkce se s naturovým významem podobně překrývá i u dalších stromořadí, zámeckých parků apod.

VODA HUČÍ PO LUČINÁCH...

Velmi zásadním rysem krajiny (vedle přírodních podmínek, jako jsou reliéf či klima) je i historie a intenzita jejího ovlivňování člověkem. Krajina, kterou v současnosti označujeme za harmonickou, se po staletí vyvíjela za podstatného přispění vlivů lidské činnosti, zejména zemědělského obhospodařování. Obzvláště hodnotná jsou území, kde v nedávné minulosti nedošlo k velkoplošným změnám krajinné struktury, a především ty oblasti, v nichž se dosud dochoval tradiční způsob hospodaření – kosení luk, pastva ovcí či koz. Právě tradiční využívání krajiny a zemědělství podmínily v České kotlině vznik mozaiky střídajících se polí, travních porostů, liniové zeleně i lesních komplexů. V závislosti na drobných odlišnostech přírodních podmínek (vlhkost, hloubka půdy, dostupnost živin) se tato mozaika vyznačovala jemnozrnnou strukturou a v kombinaci s různými typy hospodaření dala vzniknout pestré škále společenstev, která dosud představují jednu z největších hodnot české krajiny – a to i z hlediska evropsky významných fenoménů.

S postupující intenzifikací zemědělství, scelováním lánů, melioracemi atd. dochází k rychlému ubývání původní rozmanitosti biotopů i druhů. Dnes už jsou velmi vzácné větší krajinné celky, kterým se intenzivní zemědělství vyhnulo, příkladem jsou ale třeba vojenské újezdy. V současné době je jich v ČR pět a většina patří k nejzajímavějším územím soustavy Natura 2000.

Nízké trávníky s výskytem orchidejí (zde vstavač kukačka) jsou typickým biotopem kulturní krajiny, který vznikl pod vlivem dlouhodobé pastvy hospodářských zvířat. Bez pastvy dochází k postupnému zapojování drnu a konkurenčně méně zdatné druhy mizí.

Součástí EVL Krásný dvůr, vyhlášené pro páchníka hnědého, je vedle zámeckého parku také tato alej starých lip, v jejichž kmenech je dostatek dutin vhodných pro vývoj tohoto druhu.

Před vznikem vojenských výcvikových prostorů se zde běžně hospodařilo, po druhé světové válce sem však už nezasáhlo meliorační šilenství, intenzivní hnojení ani rozorávání mezí. Zachovaly se zde proto některé luční typy přírodních stanovišť, které patří v okolní intenzifikované zemědělské krajině k neohroženějším prvkům biodiverzity, a to zpravidla spolu s velkým podílem rozptýlené zeleně, křovin, náletů apod.

Ve skalních oblastech Labských pískovců a Broumovska hojněji hnízdí výr velký.

Střídavě zamokřované bezkolencové louky ve vojenském újezdu Boletice nebyly zasaženy melioračními úpravami. Díky tomu dodnes hostí řadu ohrožených rostlin včetně rozsáhlých porostů kosatce sibiřského.

Mozaiky extenzivních luk (zejména vlhkých) jsou preferovaným biotopem mj. pro chřástala polního, pro něhož jsou vyhlášeny ptáčímí oblasti ve třech vojenských újezdech (Boletice, Hradiště, Libavá) – ale i jinde, kde nedošlo k intenzivní přeměně krajiny. Újezdy Hradiště i Boletice jsou kromě statutu PO chráněny i jako stejnojmenné EVL, navíc centrální část VÚ Brdy pokrývá EVL Padrt'sko. K předmětům ochrany v nich patří mj. dobře zachovalé střídavě vlhké bezkolencové louky s dosud hojným výskytem vzácných rostlin, třeba kosatce sibiřského. Při absenci kosení travní porosty sice postupně degradují a zarůstají křovinami (zejména sušší typy luk ve VÚ Hradiště – PO Doupovské hory), ale tím zase vzniká ideální prostředí pro tůňka obecného či pěníci vlašskou. Oba tyto druhy mají ve vojenských újezdech snad nejpočetnější populace v ČR.

Z bezobratlých živočichů vázaných na tradiční obhospodařování luk stojí za zmínku např. silně ohrožený modrásek očkovaný a jeho o něco hojnější příbuzný modrásek bahenní. Oba

Vojenský újezd Hradiště je chráněný jako stejnojmenná EVL a také jako součást PO Doupovské hory. Zdejší mezofilní a suché trávníky jsou prostoupeny mozaikou rozptýlené zeleně.

druhy převážně prosperují jen na extenzivně využívaných vlhkých loukách s krvavcem totenem, které nejsou od poloviny června celoplošně koseny či spásány. Housenky těchto druhů se vyvíjejí od června do července v květních hlávkách krvavce, poté vypadnou na zem a nechají se najít mravenci rodu *Myrmica*, kteří je odnášejí do svých mravenišť. Housenky se zde živí larvami a kuklami mravenců až do příštího jara, kdy se zakuklí. Vylíhlí dospělci pak znovu nakladou vajíčka na teprve rozkvétající květy krvavce. Jmenované druhy modrásků ohrožuje změna údržby luk – např. jejich rozorání, přehnojení, meliorace, celoplošné strojové sečení, ale naopak i nekosení a zarůstání dřevinami.

Z lučních druhů unikátních pro českou krajinu jmenujme endemity Českého masivu – hořeček mnohotvarý český. Tento druh byl v minulosti hojně rozšířený na většině našeho území, rostl na pastvinách či okrajích polních cest, od 50. let minulého století však začal z krajiny rychle mizet v důsledku již zmíněných změn v obhospodařování krajiny a vlivem ústupu pastvy menších

hospodářských zvířat. Dnes se v ČR vyskytuje na posledních cca 60 lokalitách, ale jen asi dvacet populací je dosud dostatečně početných. Podobně jako další ustupující druhy, je i hořeček český konkurenčně slabý a roste jen v rozvolněných porostech, kde dochází k pravidelnému narušování drnu; jeho semena totiž mohou vyklíčit pouze na obnaženém půdním povrchu.

...BORY ŠUMÍ PO SKALINÁCH

Pro Českou republiku jsou velmi charakteristickým typem krajiny také skalní města Labských pískovců, Broumovska, Kokořínska či Českého ráje. Všechna jmenovaná území jsou vyhlášena chráněnými krajinnými oblastmi, zdejší prostředí je zároveň typické pro výskyt některých významných „naturových“ druhů. Právě v pískovcových skalních městech nachází optimální hnízdiště sokol stěhovavý (u nás jsou pro něho vyhlášeny pouze

Skalní města v PO Labské pískovce jsou klíčovým hnízdním biotopem sokola stěhovavého. Spolu s PO Broumovsko se jedná o jediné dvě PO vyhlášené pro tento druh.

V EVL Podtrosecká údolí v Českém ráji se vyskytuje významná populace vzácné kapradiny vláskatce tajemného, který roste jen ve vlhkých stinných roklicích a výklencích pískovcových skal.

dvě PO – Labské pískovce a Broumovsko). Sokol totiž hnízdí většinou na nedostupných skalních římsách či ve skalních výklencích, a obě území proto patří pro tento druh k nejvýznamnějším lokalitám v rámci celé ČR. V obou oblastech je předmětem ochrany i další druh s vazbou na skalní biotopy – výr velký. Další jmenované pískovcové CHKO (Kokořínsko a Český ráj) hostí zase několik evropsky významných lokalit s předměty ochrany, které se v ČR vyskytují nejhojněji právě zde. Například vzácná kapradina vláskatce tajemný u nás roste výhradně ve vlhkých skalních roklicích, dutinách a výklencích pískovců České křídové tabule. V Českém ráji jsou pro něj vyhlášeny 4 EVL (Podtrosecká údolí, Přihrazské skály, Drhleny, Údolí Plakánek), chráněn je i v EVL Kokořínsko či EVL České Švýcarsko.

Modrásek očkovaný je silně ohroženým druhem, který v celé Evropě silně ustupuje a přežívá pouze na tradičně obhospodařovaných vlhkých loukách s porosty krvavce totenu.

Výslunná stráň v EVL Opolenec, která patří k posledním cca 20 lokalitám, kde přetrvává dosud početná populace hořečku českého.

